CURRENT GLOBAL REVIEWER

Impact Factor – 7.139 ISSN – 2319-86948
Multidisciplinary International Research Journal
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

Relevance of Mahatma Gandhi in Today's World

March 2020 Special Issue – 26 Vol. 1

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Guest Editors
Guide
Dr. B. G. Gaikwad
Principal
Shivaji College, Hingoli (MS)

Editor
Dr. Balasaheb S. Kshirsagar
Director, Gandhian Studies Centre
Shivaji College, Hingoli (MS)

Co-Editor
Dr. Dhale S.U.
Dept. of Political Science,
Shivaji College, Hingoli (MS)

Co-Editor
Dr. Hurgule N.R.
Dept. of Sociology,
Shivaji College, Hingoli (MS)

Shaurya Publication, Latur

PRINCIPAL
Shivaji College, Hi

CURRENT GLOBAL REVIEWER International Multidisciplinary Research Journal | ISSN- 2319-8648
Impact Factor - (SJIF) – 7. 139 | Special Issue -28 , Vol. 1 | Jan. 2020 | Peer Reviewerd

Index

1. महात्मा मोहनदास करमचंद गांधी आणि स्वामी रामानंद तीर्थ — 1
डॉ. अनिल कटारे

2. "म.गांधी यांचेआर्थिक विचार" — 4
प्राचार्य, डॉ.बी.जी. गायकवाड

3. महात्मा गांधीची अहिंसा व वर्तमान स्थिती — 7
प्रा. डॉ. क्षीरसागर बी. एम.

4. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार — 12
डॉ. मधुकर रामचंद्र मांटे

5. महात्मा गांधीजींचे राष्ट्रीय एकात्मतेसंबंधी विचार — 14
प्रा. डॉ. विलास आघाव

6. ' 21 व्या शतकात महात्मा गांधी यांच्या विचाराची आवश्यकता' — 18
प्रा.डा. बी. जी. जोगदंड

7. महात्मा गांधी आणि ग्रामविकास — 22
डॉ.राखी सिद्राम सलगर

8. 21 व्या शतकात महात्मा गांधींजीच्या अहिसा विषयक विचारांची प्रासंगिकता — 25
प्रा डॉ. बोरोळे रजनी अनंतराव

9. महात्मा गांधीजीचे राजकीय विचार — 29
प्रा. डॉ. [illegible] नरवाडे.

10. महात्मा गांधी यांचे [illegible] विषयक कार्य — 33
प्रा. डॉ. [illegible]

11. महात्मा गांधी यांचे [illegible] विचार — 36
प्रा.डॉ. फडनुरान

12. महात्मा गांधी यांचे सत्य आणि [illegible] विचार — 38
प्रा. पाडदे शिवाजी संभाजी

13. २१ व्या शतकात महात्मा गांधी यांच्या आर्थिक विचारांची आवश्यकता — 41
प्रा. माधव मंदेवाड

14. महात्मा गांधीजीचे तात्विक विचार — 45
प्रा.सोळंके अंकुश अभिमन्यू

15. महात्मा गांधींची सर्वोदय कल्पना — 48
डॉ. शिवाजी पाते

PRINCIPAL
Shivaji College, HINGOLI

Special Issue 28 , Vol. 1 | Peer Reviewed | ISSN : 2319 - 8648
March 2020 | SJIF | Impact Factor : 7.139

महात्मा गांधींची अहिंसा व वर्तमान स्थिती

प्रा. डॉ. क्षीरसागर बी. एम
[illegible]

प्रस्तावना

[illegible] विविध नव-नवीन शोध लावून तंत्रज्ञान, विज्ञान व उद्योगामध्ये मोठी प्रगति केली. यामुळे [illegible] दिसून येते. परंतू या प्रगतिबरोबरच दहशतवाद, नक्षलवाद, असूरक्षितता, अशांतता, भिती, [illegible] नवीचे रोग इत्यादी समस्यांमुळे मानवी जीवन विस्कळीत झाले आहे. जगामध्ये भितीयूक्त [illegible]मुळे नवे जग युध्दाच्या तोंडावर उभे आहे. केव्हा युध्दाचा भडका होईल सांगता येत नाही. युध्द व [illegible] सर्वज्ञात असूनही सत्ता, लोभ, इर्शा, मत्सर, वंशवाद, कुळभेद, वर्ग-वर्णभेद, धर्म-जातीभेद यासर्व [illegible] आहेत. हे माहित असूनही सर्वांनी डोळयावर गांधारीसारखी पट्टी वांधली आहे.

[illegible] 'कोरोना' या विषाणूजन्य आजाराने व्यापून टाकले आहे. हा विषाणू चीनमधील वुहानमध्ये असलेल्या [illegible] तयार करण्यात आल्याची शक्यता शास्त्रज्ञांनी वर्तवली आहे. चीनने वुहानमधील प्रयोगशाळेतूनच वेगवेगळे [illegible] तयार केले आहेत. जगातील अनेक देश जैविक अस्त्रे तयार करण्यासाठी जिवाणू आणि विषाणूंच्या जनुकीय [illegible] करण्याच्या खटपटीत आहेत. हि पूर्वकल्पना स्टीफन हॉकिंग या महान शास्त्रज्ञाने दिलेली आहे. त्यामुळे मानव [illegible] प्रयोगांना कोणत्या मर्यादेपर्यंत परवानगी दयायची हा मोठा प्रश्न आहे. जनूकीय फेरबदल केल्याने विशाणू अधिक [illegible] त्याद्वारे जैविक अस्त्रे तयार करुन एखादया देशावर हल्ला केला, तर त्याचा बचाव करणे अशक्य होईल हा मोठा [illegible] परंतू सर्व मानवजातीवर आपलेच अधीराज्य असावे, महासत्ता बनने, इतरांवर आपणच हक्क व हुकुम गाजवावे, व [illegible] अस्तित्वाबाबत असुरक्षित राहणे. स्वत:च्या सुरक्षिततेसाठी चीनला 'कोरोना' नावाचा अणूबॉब तयार करावयाचा होता कि [illegible] ? हे एक कटूसत्य आहे. परंतू निसर्गाच्या समोर कोणीही जाऊ शकत नाही. कारण हा चीनचा प्रयोग सपसेल फेल झाला व या विषाणूचा पहिला बळी चीनच ठरला. परंतू म्हणतता ना 'विनाश काले विपरीत बुध्दी' अशी गत चीनची झाली आहे. मात्र त्याची दाहकता संपूर्ण मानवजातीस भोगावी लागत आहे. आज संपूर्ण जग अस्थिर, वैफल्यग्रस्त, विस्कळीत झाले आहे. अशा परिस्थितीतून फक्त 'गांधी विचार' मानवजातीस तारु शकते.

जगामध्ये दोन मोठया शक्ती अस्तीत्वात आहे. एक अणूबॉब व दूसरी गांधीचे अहिंसक विचार. अणूबॉब हे विध्वंसाचे, प्रावल्याचे, सर्वनाशाचे प्रतिक. तर गांधींची अहिंसा हि शांततेचे, विधायकतेचे, निर्मितीचे प्रतिक. वर्तमान स्थितीमध्ये सर्व जगात गांधींची अहिंसा अंगिकारणे हा एकच पर्याय आहे. त्यासाठी महात्मा गांधींच्या अहिंसक विचाराची कास धरणे गरजेचे आहे. नसता मानवजातीचा एक दिवस शेवट होणे निश्चित आहे.

संशोधनाचे उद्दिष्ठ

1) महात्मा गांधींची अहिंसा व अहिंसक विषयक विचार समजून घेणे.

2) वर्तमान स्थिती व महात्मा गांधींची अहिंसा यावर प्रकाश टाकणे.

गृहितक :-

1) महात्मा गांधींची अहिंसा हि दूबळयांचीनसून शुरांचा अहिंसा आहे. त्याला अध्यात्माची जोड आहे.

2) अणूबॉब व महात्मा गांधीचे अहिंसक विचार या दोन शक्तीच आज जगात सर्व शक्तीमान आहेत.

संशोधन पध्दत व तथ्य संकलन

प्रस्तूत शोध निबंधासाठी विश्लेषणात्मक, वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीचा अवलंब केला असून शोधनिबंध लेखनासाठी तथ्यसंकलनाच्या दुय्यम साधनांचा उपयोग करण्यात आला आहे. यात गांधीजींनी लिहिलेल्या ग्रंथाचा तसेच गांधी यांच्यावर इतरांनी लिहिलेले ग्रंथ, मासिके, वर्तमानपत्रे यांच्या आधारे माहिती संकलित करण्यात आली आहे.

गांधींची अहिंसा

अखंड भारतात शोषण विरहित आणि समतेवर, न्यायावर आधारीत असा लोकशाही समाज गांधींना अभिप्रेत होता. धर्मभेद, जातिभेद, भाषाभेद व वर्णभेद अशा समाजविघटित करणाऱ्या व समाज मोडणाऱ्या वृत्तींच्यावर उठणारा समाज गांधींना अपेक्षित नव्हता. तर बंधुभावाने परस्पर व्यवहार साधणारा असा समाज महात्मा गांधींना अपेक्षित होता.[1] त्यामध्ये मात्र अनंत अडचणी आजच्या समाजात राजकीय व्यक्ती, पक्ष, विचार यांनी निर्माण केल्या आहे. भारतीय संविधानाने एकच म्हणजे भारतीय नागरिकत्व मान्य केले आहे. मग तुम्ही कुठल्याही गावाचे, धर्माचे वा जातीचे आहात. याचा नागरीकत्वाशी संबंध नाही. नागरीकत्व प्रादेशिक, धार्मिक नाही, तर फक्त भारतीय आहे. हि अखिल भारतीयत्वाची संकल्पना गांधीजींची देगणी आहे.[2] आणि आज नागरीकतेच्या

PRINCIPAL
Shivaji College HINGOLI

कायद्यामुळे भ्रष्टाचार नाही राजकारण होत आहे. केवळ राजकीय स्वार्थापोटी देशहित बाजूला सारले जात आहे. हि फार मोठी खेदाची बाब आहे. भारतीय नागरिकांनी ब्रिटीशांपासून आपली मुक्तता केली का ? सत्य व अहिंसेचा आधार घेऊन गांधीनी इंग्रजांना भारत सोडण्यास भाग पाडले. कारण इंग्रजांचे प्रत्येक धोरण व्यापाराच्या संभावनेवर आधारीत होते. यामुळे नेपोलियन इंग्रजांना दुकानदारांचे राष्ट्र म्हणत असे. या दूकानदारीला गांधींनी अहिंसेच्या मार्गाने प्रतिकार करुन भारतास स्वातंत्र्य मिळवून दिले. गांधीच्या सर्व कार्यामागे अध्यात्मिक भूमिका ही महत्वाची आहे. त्यांची एक स्वतंत्र्य विचारपध्दती असून त्या विचाराचा मुळ स्त्रोत हा नीतीमूल्ये. आदर्शवाद, परमधर्मसहिष्णूता, लोकशाही, स्वातंत्र्य, समता, सत्य आणि अहिंसा या विधायक संकल्पनेतून उदयास झाला होता. आचार आणि विचार यांच्यातील एकरुपता हे गांधी जीवनपध्दतीचे वैशिष्टये होते. गांधी विचार हा इतरांना सांगण्याचा वा लिहण्याचा विषय नाही, तर तो प्रत्यक्ष जगण्याचा विषय आहे. गांधींनी अहिंसा, त्याग, सर्वोदय, हिजरत, स्वदेशी, ग्रामस्वराज्य, नई तालीम व असहकार या संकल्पना प्रथम स्वत: आचरणात आणल्या, त्यामुळेच गांधीच्या विचाराचा प्रभाव सर्वत्र मानला जातो. मार्टीन ल्युथर किंग पासून ते बराक ओबामापर्यंत तर नेहरुपासून ते आजपर्यंत गांधी यांच्या विचाराचा मोठा प्रभाव आहे. महात्मा गांधी यांच्या कार्याचा पायाच अध्यात्म आहे.[४] परंतू आज अध्यात्मापेक्षा भौतिक उपभोगाचा हव्यास मोठया प्रमाणात हवासा अशी सर्व सामान्यांची वृती होत चालली आहे. गांधींनी मात्र मिळणाऱ्या सोईंचा कमित-कमी उपयोग करावा.[५] अशा अहिंसा पालनाने आपले जीवन व्यतीत केले.

विध्वंसक शक्तीला केवळ अहिंसक शक्तीनेच शांत करता येते. जगामध्ये जनतेमार्फत जेथे-जेथे परिवर्तन घडून आले. तेथील मानसांना सुप्त अंगाने जी आपल्या शक्तीची जाणीव झाली, त्यामागे महात्मा गांधी यांच्या अहिंसक विचाराचा मोठा वाटा आहे, कारण प्राचीन काळापासून मानवजातीने विनाशाचे तांडव किती भयंकर असतात हे अनुभवले आहे. काही व्यक्ती मात्र याकडे दूर्लक्ष करतात. हुकुमशहा किम झोंग, चिनी राष्ट्रअध्यक्ष- सी झिनपिंग याशिवाय काही धर्मवेडेपणातून दहशतवादी कृत्य करणारी मनोवृती, तर काही नक्षलवादी हिंसेनेच प्रश्न सुटतात या विचारास घट्ट धरुन आहे. या लोकांमध्ये गांधींच्या अहिंसक विचारांची पेरणी करणे आवश्यक आहे. तरच मानवजातीला स्थैर्य लाभेल. आज बहूतांश युध्दखोर मानसांनाही समजायला लागले आहे. विनाश नको, विकास हवा. या विधायक विचारांच्या पाठीमागे गांधींच्या अहिंसक विचारांचीच प्रेरणा व स्फुलिंग आहे.

अहिंसेला प्राचीन इतिहास मोठा आहे. भारतात अहिंसेचा प्रांरभ श्रीकृष्णाने केलेला दिसेल. जेव्हा कौरव व पांडवामध्ये युध्दजन्य स्थिती निर्माण झाली, तेव्हा युध्द होऊ नये. त्यासाठी श्रीकृष्णाने शक्य ते प्रयत्न केले. परंतू दुर्योधनाच्या हट्टामुळे युध्द टळू शकले नाही. "या युध्दामध्ये मी शस्त्र हातात घेणार नाही. 'हिंसा अनिवार्य असेल पण अहिंसा हीच श्रेष्ठ आहे, हिंसेने कोणाचेच भले होणार नाही. म्हणून मी हिंसेच्या पक्षात असणार नाही",[६] असा संदेश श्रीकृष्णाने लोकांना दिला. कृष्णानंतर येतो वर्धमान महावीर व गौतम बुध्दाचा काळ, जैन आणि बौध्द धर्माने तर अहिंसेची प्रतिष्ठा वाढवली. इ.स. पूर्व 261 मध्ये कलिंग युध्दातील नरसंहार पाहून सम्राट अशोकाचा हिंसेवरील विश्वास उडाला व तो अहिंसेचा पुजारी बनला. अहिंसा हि जैन धर्माचा प्राण आहे. महात्मा गांधींनी अहिंसा जनमानसात रुजविण्यासाठी अहिंसेला गती दिली. गांधी म्हणत सत्य आणि अहिंसेचा उपयोग केवळ व्यक्तिगत नव्हे. तर सार्वजनिक जीवनातही तेवढाच महत्वाचा आहे. अहिंसेचा उपयोग शस्त्रासारखाही होऊ शकतो. हिंसेच्या हत्यारापेक्षा ते अधिक शक्तीशाली आहे.

इंग्रजाविरुध्द लढयात हिंसेचे नाव सुध्दा असता कामा नये. हा गांधींनी भारतीयांना दिलेला मोठा संदेश आहे. आपण फक्त शांतीने आणि अहिंसेने लढा देऊ शकतो.[७] कोणाचाही प्राण घेणे हे सर्वात मोठे पाप आहे. सर्वानी देशांच्या स्वातंत्र्यासाठी लढले पाहिजे. हि लढाई आपण हत्यारांनी नव्हे तर अहिंसेने, शांतीने लढू अहमदाबाद आणि मुंबईमध्ये स्वदेशी व परदेशी मालावरील बहिष्काराच्या आंदोलनात 'महात्मा गांधी की जय' म्हणत दगडफेक झाली. तेव्हा गांधीजींना फार वाईट वाटले. कि आपल्या नावाने दंगे होत आहेत. तेव्हा लोकांना त्यांनी समजावले, हिंसेने मिळालेल्या स्वातंत्र्याची मला मुळीत जरुर नाही.[८] कारण यामध्ये गांधी आणि अहिंसा दोघांचाही पराजय आहे. गांधींना अभिप्रेत असलेली अहिंसा लोकांमध्ये रुजली नव्हती. ब्रिटीशांचा अत्याचार निमुटपणे सहन करुन शांत राहणे ही अहिंसेची खरी कसोटी आहे. असहकार आंदोलनात चौरीचौरा येथील हिंसक घटनेने गांधी दु:खी झाले व त्यांनी लढा बंद केला. व म्हणाले हिंसेच्याद्वारे म्हणजेच एका माणसाला मारुन देखिल किंवा त्रास देऊन मिळविलेल्या स्वातंत्र्याचा माझ्या मते काहीही उपयोग नाही. अशा तऱ्हेने स्वातंत्र्य होण्यापेक्षा तर गुलामी हजारपटीने चांगली.[१०] हिंसेने मिळालेले स्वातंत्र्य टिकणार नाही ही गांधीजींची धारणा होती. देशातील जातीय दंगे थोपविण्यासाठी गांधींनी 'शांतीसेना' उभारण्याचा प्रयत्न केला होता. हे कदाचित गांधींची अवास्तव महात्वाकांक्षा असेल, परंतू अहिंसेच्या पायावर जर आपणास यश मिळवायचे असेल तर कोणत्याही परिस्थितीत शांतीमयतेने तोंड देण्याची शक्ती वाढवावी लागेल. विश्वशांती आणि नवीन निर्माण होणाऱ्या जागतिक व्यवस्थेला हे भारताचे मोठे साह्य ठरेल.[११]

महात्मा गांधीनी अहिंसक तत्वाला सत्याग्रह व उपवासाची जोड लावली आहे. अहिंसक शस्त्रागारातील उपहास हे सत्याग्रहाच्या बरोबरीचे हत्यार. गांधी म्हणत "माझ्यात सत्य अगोदर आले. अहिंसा मागून आली. आणि सत्यासाठी मी अहिंसेचा बळी दयायला कचरणार नाही".[१२] म्हणजे गांधी अहिंसेची प्रतारणा करीत आहेत. असे नाही तर सत्य आणि अहिंसा ह्या एकाच

59

PRINCIPAL
Shivaji College, HINGOLI

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 28 , Vol. 1 | Peer Reviewed | ISSN : 2319 - 8648
March 2020 | SJIF | Impact Factor : 7.139

नाण्याच्या दोन बाजू असल्या तरी [illegible] असे त्याना सांगायचे आहे. अहिंसा म्हणजे काय ? तर गांधींच्या मते "कुणाची हिंसा करु नये. [illegible] राग, द्वेश ठेवला तरी हिंसाच म्हणता येईल. अहिंसेचे पालन करणे सरळ तर नाहीच अहिंसा [illegible] नाही दुर्बलांचा अहिंसेमध्ये मुळीच समावेश होऊ शकत नाही. सर्वांनी बलवान बणावे. म्हणजे खरे [illegible] अहिंसेचे शिक्षण हे भित्र्या लोकांकरिता नाही. तुम्ही बहादूर बनून, कष्ट करुन आणि सत्याने वागून [illegible] जनांची सेवा करा.[११] असा वेगळा अहिंसेचा विचार गांधींनी मांडला आहे. मी अहिंसक आहे. या बाबीचा [illegible] घेत असेल तर त्यास उद्देशून गांधी म्हणतात. "भ्याडाप्रमाणे पळून जाण्यापेक्षा लोक शस्त्रे घेऊन [illegible] असते,"[१४] भारत छोडो आंदोलनात अहिंसक मार्गाने शेतकऱ्यांमध्ये प्रतिकार करण्याचा [illegible] केला."[१५] त्यामुळेच हे आंदोलन सर्वव्यापी आंदोलन होऊ शकले, तद्नंतर इंग्रजांवरही जागतिक [illegible] जाण्याचा निर्णय घेतला. या पाठीमागे गांधींच्या अहिंसक मार्गाचे मोठे यश आहे.

[illegible] भारतीय स्वातंत्र्यासाठी शस्त्राचा उपयोग करणाऱ्या क्रांतीकारी, हिंसावादी संप्रदायाला उद्देशुन [illegible] दु जावर हिंसा उपया नव्हे; भारताची संस्कृती पाहता स्वसंरक्षणासाठी त्याला काही वेगळया उच्च [illegible] ते शस्त्र गांधींना अहिंसेने अभिप्रेत होते."[१७] इंग्रजांनी भारतात जे साध्य केले ते हिंसेने साध्य केले. [illegible] उपयोग करुन तसेच मिळवू. परंतू ते कामाचे नाही. त्याचे आयुष्य मोठे नाही. त्यामध्ये स्थिरता, शांतता, [illegible] असणार नाही. साध्य आणि साधन यांचा फार मोठा संबंध असतो. हिंसेने मिळविलेले स्वातंत्र्य चिरकाळ [illegible] "धोतऱ्याचे रोप लावून मोगऱ्याच्या फुलांची इच्छा बाळगण्यासारखे आहे",[१८] "साधन हे बीज आहे आणि [illegible] पेराल ते उगवेल, सैतानाची भक्ती करुन ईश्वर भजनाचे फळ मिळणे शक्य होणार नाही. शस्त्रबळापेक्षा दयाबळ हे [illegible] असते शस्त्रात हानी आहे, दयेत हानी मुळीच नाही.

माकडामुळे शेतीतील नूकसान टाळण्यासाठी शेतकरी माकडांना गोफणीने हाकलीत. त्यामुळे माकडे गांधीच्या आश्रमातील [illegible] परिणामी आश्रमातील शेती नुकसानीत यायला लागली. ही बाब गांधींना कळली. तेव्हा या अहिंसक महात्म्याने [illegible] धनुष्यबानधारी भिल्ल बोलावले. व या माकडांना बाणांनी वेळ प्रसंगी घायाळ करण्याची परवानगी सुध्दा त्यांनी [illegible]

म्हणजे महात्मा गांधी किती व्यवहारी होते हे हि यावरुन सिध्द होते. त्याचबरोबर प्रसंगानुरुप कोणत्या घटनेतून हिंसा व अहिंसा होते. हा त्यांचा व्यवहारी दृष्टीकोण मोठा आहे. जीवदयेपक्षा गांधीजींची ही अहिंसा अगदी वेगळ्या प्रकारची होती. अहिंसेवर विश्वास असणाऱ्या व्यक्तीने स्त्रियांच्या शिल रक्षणार्थ शस्त्र उचललेच पाहिजे. याप्रसंगी जर तुम्ही मी अहिंसक असल्याचा आव आणत असेल तर तो धर्म आणि मानवतेचा अपराधी ठरेल.[२०] गांधी म्हणत छेड काढणाऱ्या किंवा अत्याचार करणाऱ्या गुंडाचा स्त्रियांनी मिळेल त्या [illegible] प्रतिकार करावा, हा संदेश देऊन स्त्रियांना गांधींनी विचारले. "तुमच्यापाशी हाताची नखे, पायात चप्पल आणि चावा घ्यायला [illegible] आहेत?" गुजरात विदयापीठातल्या मुलींना गांधींनी सल्ला दिला कि "बलात्काराचा प्रसंग असेल तेव्हा तुम्ही सुरा वापरला [illegible] आक्षेपार्ह काही नाही. त्या वेळी तुमच्या बाबतीत ती अहिंसाच ठरेल"[२१] कारण भ्याड माणसाला आपल्या अहिंसेमागे दड [illegible] गांधी तयार नव्हते. अहिंसा म्हणजे छळ करणाऱ्यांपुढे, आक्रमकांसमोर मान तुकविणे नव्हे; अहिंसेत प्रतिघात अभिप्रेत [illegible] भारताने जगाला दाखवून दयावे, अशी गांधींची इच्छा होती.

[illegible]नबाबत महात्मा गांधींची भुमिका स्पष्ट होती. पाकिस्तान अट्टाहास करीत असेल तर मग भारतीय संघराज्याला [illegible] विरुध्द युध्द पूकारणे भाग पडेल. कारण "स्वातंत्र्य हिंदुस्थानचे आदय कर्तव्य आत्मरक्षण करणे हेच राहील."[२२] [illegible] प्रत्यक्ष आचरण करणे या विकारी व झगडेखोर जगात किती विकट असते हे मी प्रत्यक्ष पाहतोच आहे. ती एक [illegible] हे गांधीचे विचार राष्ट्ररक्षणार्थ आहे, असे दिसुन येते. राष्ट्ररक्षणार्थ आपल्या सैनिकांने रक्त सांडले. तरी अश्रू न [illegible] करणे हे गांधीच्या अहिंसेत मोडणारे सुत्र आहे. परंतू युध्द होऊच नाही हा विचार त्यांनी सदैव रुजविण्याचा [illegible] हिरोशिमाला भस्मसात केले. तेव्हा गांधी स्वतःलाच म्हणाल की, "आताही जगाने अहिंसेचा स्विकार केला [illegible] आत्महत्या हा त्याचा निश्चित परिणाम असेल.[२३] शस्त्र व युध्दाने सर्व जग जिंकण्यापेक्षा मनाचे विकार [illegible] अहिंसा नम्रतेची पराकाष्ठा आहे.[२४] नम्रतेसाठी मन स्वच्छ करणे गरजेचे आहे. युध्द टाळणे अशक्य युध्द [illegible] समाज निर्माण होणे अपेक्षित आहे. विषमतेवर आधारीत समाज कधीच अहिंसक राहू शकत नाही. अशी [illegible] आर्थिक विषमता नष्ट करण्याकडे त्यांनी अधिक लक्ष दिले.

[illegible] कोटीजन-व्यापी आंदोलनाचे रुप देऊन, अहिंसेला युध्दाच्या मैदानात उभे केले, व तीचा उपयोग [illegible] केला. गांधींनी इंग्रजांना बजावले की, "आम्हाला गुलाम करण्याचा तुम्हाला कुठलाही अधिकार [illegible] विरोध कर पण हिंसेने नव्हे, सत्य आणि अहिंसेने. तुम्हाला गोळ्या चालवायच्या आहेत? चालवा, [illegible] तुमच्याशी वाकडा शब्दसुध्दा बोलणार नाही. आमच्या मनात तुमच्याविषयी संताप, चीड, राग, [illegible] अहिंसेचे राष्ट्रीयकरण केले."[२६]

Special Issue 28, Vol. 1
March 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

गांधीजींनी नवे जगाला शांततेचा संदेश दिल्याने त्यांना महात्मा ही पदवी जनमानसाने प्रदान केली. तेव्हा गांधींनी आपल्या लिखाणात स्पष्ट केले की, आपण संत किंवा सन्याशी नसून आपणाला कोणी महात्माही म्हणू नये.[२७] महात्मा पदवीपेक्षा तो मला अनंत पटीने प्रिय आहे. मी महात्मा नसून अल्पात्मा आहे. माझ्याबद्दल मी केवळ एवढाच दावा कर शकतो की, हिन्दुधर्माच्या महान व्रतांना ओळखण्याकरिता आणि त्यांचा काया-वाचा-मनाने संपूर्ण पालन करण्याकरिता मी सतत प्रयत्नशील असतो.[२८] तर महात्मा गांधींचे चरित्रकार बी. आर. नंदा म्हणतात, कदाचित कोण्याही सेनापतीने युध्दभुमीवर जेवढी संकटे झेलली नसतील तेवढी महात्मा गांधी या अहिंसक सैनकाने झेलली आहेत. बाबा आमटेंनी म्हटले की, "गांधीचे महात्म्य सांगून गांधी सांगता येणार नाही. आणि उदयाच्या पिढयांना त्यांची ओळख पटण्यासाठी क्वचित कॉम्प्यूटर लागेल. पण काळाच्या भाळावर उमटलेली ती मुद्रा कोणत्याही इतिहासाला पुसून काढता येणार नाही", आज आमटेंचे मत सत्य होतांना दिसत आहे.

जगाने गांधींची या सहस्त्रातील सर्वश्रेष्ठ महामानव म्हणून निवड केली आहे. भारतीयांना याची फारसी जाणीव नाही. म्हणून एका जर्मनितील प्राध्यापकाने 'महात्मा गांधी इन्फरमेशन सेंटरची स्यापना करतांना म्हटले, आम्ही गांधींना येथे स्थापित करु नंतर भारतात एक्सपोर्ट, निर्यात करु, कारण भारतात एम्पोर्टेड आयात केलेल्या वस्तूच आवडतात.[२९] परंतू आजच्या स्थितीमध्ये मात्र आमटेंच्या मतानूसार आज मात्र गांधींचे महत्व भारतीय जनमानसातही मोठया प्रमाणात रुजत असलेले दिसून येते.

आजच्या स्थितीमध्ये राजकीय पक्ष आपल्या उद्दिष्टांच्या परिपूर्तीकरिता हिंसेचा अधिकाधिक उपयोग करत आहेत. ही खरी गांधींच्या अहिंसक विचाराची दिवाळखोरी म्हणून मान्य केली पाहिजे. गांधीजी म्हणत दुबळयांच्या अहिंसेचा काहीही उपयोग होऊ शकत नाही. भारताच्या शुरवीरांना अहिंसेचा अनूभव आहे. शुरांची अहिंसा ही जगातील सर्वात मोठी शक्ती आहे. असे मी वारंवार सांगत राहिलो तर त्याचा फारसा लाभ होणार नाही. त्यासाठी प्रत्येक स्त्री-पुरषांने आपल्या आतला आवाज ओळखला पाहिजे. तरच त्यास अहिंसक विचाराची शक्ती काय याची जाणीव होईल.[३०] अहिंसक मार्गाने स्वातंत्र्य मिळवून गांधींनी शुरविरतेची नवी परंपरा कायम केली. गांधींच्या अहिंसक विचाराचा वारसा सर्वसामान्यामध्ये पेरण्याची, निजपण्याची, वाढवण्याची व संवर्धन करण्याची आज नेतांत गरज आहे. खरे म्हणजे 'स्व' स्वार्थामुळे मानव आज दिशाहिन झाला आहे. आपली वृती विघातक आहे की, विधायक आहे. हे तपासून घेण्याची कोणाचीच मानसिकता नाही. त्यामूळे मानवजातीचे भविष्य धोक्यात आले आहे. वर्तमानस्थितीमध्ये गांधींच्या अहिंसा विचारावर चिंतन-मनन करुन ते विचार आत्मसात करण्याची वेळ आली आहे. नसता भविष्य खडतर आहे.

निष्कर्ष

1) गांधीजींचे शरीर मारले जाऊ शकते, विचार मारले जाऊ शकत नाही. हे आज काळानेच सिध्द केले आहे.
2) गांधी म्हणजे कृतिशील श्रध्देची मूर्ती, शाश्वताचा सनातन प्रवाह होय.
3) मजबूरी का नाम गांधी नसून मजबूती का नाम गांधी हे सिध्द झाले आहे.
4) नैराश्याच्या आणि भ्रमनिरासाच्या युगात गांधी म्हणजे आशेचे प्रेषित आहेत.

सारांश

आज महात्मा गांधींचे विचार जगामध्ये सर्वमान्य होतांना दिसत आहे. विश्वातील बहुतांश विदयापीठामध्ये गांधींचे विचार शिकविले जात आहेत. महात्मा गांधींना शुरांची अहिसा अभिप्रेत आहे. दुबळ्यांना गांधी अहिंसेत स्थान देत नाही. शुरवीर-बलवान बनून अहिंसा तत्वाचे पालन केले पाहिजे हा मुळ उद्देश गांधींच्या अहिंसक विचाराचा आहे. अन्याय, अत्याचार करुन बलवान होण्याला गांधी शुर मानत नाही. गांधींनी सांगितलेल्या अहिंसक मार्गाचा अवलंब केल्यामुळेच आपणास नोबल पारितोषक मिळाले आहे व हे नोबल पारितोषक आम्ही गांधींना अर्पण करित आहोत असे अनेक नोबल विजेते भारतीय व परराष्ट्रीय व्यक्ती यांनी म्हटले आहे. यावरुन आजही गांधींच्या अहिंसक विचाराची आवश्यकता आहे हे स्पष्ट होते.

जगामध्ये अहिंसक मार्गाने अन्यायी, अत्याचारी प्रस्थापितांना नमविण्याचे अनेक उदाहरणे आहेत. इजिप्तमध्ये सत्ताधीश होस्नी मुबारकला सामान्य जनतेने अहिंसक मार्गानेच सत्तेवरुन खाली खेचले. म्यानमारमध्ये एका नि:शस्त्र महिलेसमोर लष्करशाहीला झुकावे लागल. तर लिबीया या देशामधील राजेशाही जनतेने असहकार आंदोलनाने समाप्त केली. या सर्व परिवर्तनाच्या पाठीमागे गांधी विचाराचा मोठा वाटा आहे. केवळ भारतातच नव्हे तर सर्व जगात 'शांतीदूत म्हणून महात्मा गांधी यांना स्विकारले गेले आहे. म्हणूनच २ ऑक्टोबर २००७ मध्ये संयूक्त राष्ट्रसंघाच्या आमसभेत 191 राष्ट्रांनी एकमताने ठराव मंजूर करुन, तो ठराव पास केला की, 02 ऑक्टोबर हा दिवस सर्व जगभर "जागतिक शांतता दिवस' किंवा 'अहिंसा दिवस' म्हणून साजरा करावा. यावरुनच महात्मा गांधी यांच्या अहिंसक विचारांची आज किती गरज आहे हे सिध्द होते.

संदर्भ सूची

1) नागोराव कुंभार, 2012, महात्मा गांधींजींचे सामाजिक तत्वज्ञान, अरुणा प्रकाशन, लातूर, पृ. (प्रस्ता-8)
2) चंद्रशेखर धर्माधिकारी, 2012, शोध गांधींचा, अक्षर प्रकाशन, मुंबई, पृ. 22.

PRINCIPAL
Shivaji College, HINGOLI

Special Issue 28 , Vol. 1 | Peer Reviewed | ISSN : 2319 - 8648
March 2020 | SJIF | Impact Factor : 7.139

3) गांधीजी, 2012 हिंद स्वराज्य, परधाम प्रकाशन, पवणार, आ. आठवी. . पृ. 24.

4) विनोबा (संपा. क्रांतीसिंह), 2013, गांधी जसे पाहिजे जाणले विनोबांनी, परधाम प्रकाशन, पवणार, पृ. 23.

5) मनुबहेन गांधी, 2011, बापू माझी आओ, नवजीवन प्रकाशन मंदिर, अहमदाबाद, जूलै पृ. 29.

6) मुरलीधर शाह (संपा), 2011 गांधी गंगा, गांधी रिसर्च फाऊंडेशन, जळगाव . पृ. 77.

7) प्रभाकर मंगळवेढेकर (अनु), 2011, गांधी बापू, नवजीवन प्रकाशन मंदिर, अहमदाबाद, पृ. 29.

8) किता पृ. 31.

9) किता पृ. 32.

10) किता पृ. 47.

11) महात्मा गांधी, 2013, माझ्या स्वप्नातील भारत, [illegible]

12) श्रीपाद केळकर, 2007, एकला चलो रे, ग्रंथनिर्मिती केंद्र [illegible] नाशिक, पृ. 57.

13) जुगतराय दवे, 2011, गांधीजी, नवजीवन प्रकाशन मंदिर, अहमदाबाद, पृ. [illegible]

14) आपटे गुरुजी, गांधीची गोष्ट, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पृ. [illegible]

15) डोळे ना. य., 1998, हैदराबादचा [illegible] सोसायटी, दादर- मुंबई [illegible] पृ. [illegible]

16) [illegible] 2003 [illegible]
[illegible]
[illegible]

17) [illegible] पृ. [illegible]

18) [illegible] पूर्वोक्त, पृ. 51.

19) [illegible] नवजीवन, 5-11-1925, पृ. 96.

20) [illegible] एकला चलो रे, पूर्वोक्त, पृ. 58.

21) किता पृ. 59.

22) प्यारेलाल, 1958, लास्ट फेज, खंड-2, नवजीवन प्रकाशन मंदिर, अहमदाबाद, पृ. 801.

23) गांधीजी, 2005, सत्याचे प्रयोग, नवजीवन प्रकाशन मंदिर, अहमदाबाद, आ. 14 बी, पृ. 474.

24) खेर वी. बी. (संपा), इकोनोमिक एन्ड लाईफ रिलेशन्स, खंड-1, नवजीवन प्रकाशन, पृ. 112

25) मुरलीधर शाह, गांधी गंगा, उपरोक्त, पृ. 78

26) चंद्रशेखर धर्माधिकारी, शोध गांधींचा, पूर्वोक्त पृ. 15.

27) गांधीजी (संपा), हिंदी नवजीवन, पृ. 84.

28) चंद्रशेखर धर्माधिकारी, शोध गांधींचा, पूर्वोक्त पृ. 235.

29) महात्मा गांधी, 29-6-1947, हरिजन सेवक, हिंदी साप्ताहिक, पृ. 177.